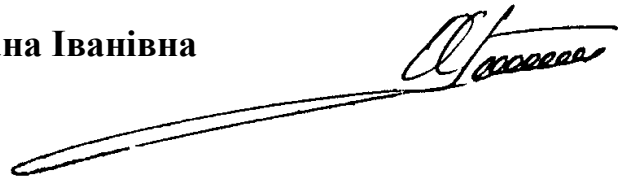

**ПРАТ «ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»**

ОЗЕРЯНСЬКА Світлана Іванівна

УДК 346:2:(34.03:339.166.84)(477+4)

**ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОБМЕЖЕННЯ МОНОПОЛІЗМУ
В ГОСПОДАРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ**

Спеціальність 12.00.04 – господарське право,
господарсько-процесуальне право

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ – 2021

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом».

Науковий керівник –

доктор юридичних наук, доцент
МАТВЄЄВ Петро Сергійович,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
професор кафедри публічного та приватного
права.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор
ВАСИЛЕНКО Микола Дмитрович,
Національний університет «Одеська
юридична академія», професор кафедри;

кандидат юридичних наук
ШИНКАР Марта Леонідівна,
ТОВ «Джаннет-Україна», керівник претензійної
служби юридичного відділу.

Захист відбудеться «30» грудня 2021 р. о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.142.01 ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом» за адресою: 03039, м. Київ, вул. Фрометівська, 2.

З дисертацією можна ознайомитись у Міжнародному бібліотечно-інформаційному центрі ім. Ярослава Мудрого ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом» за адресою: 03039, м. Київ, вул. Фрометівська, 2.

Автореферат розіслано «29» листопада 2021 р.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

В. М. Барановська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. В Україні відсутня національна ідея забезпечення економічної конкуренції при додержанні усіх вимог антимонопольного законодавства. Водночас, як відомо, конкуренція, а отже, і її правове забезпечення, є найважливішим чинником становлення і функціонування здорового ринкового середовища. Особливо важливо це для України, яка тривалий час перебувала в складі СРСР, абсолютного монополізму. Запровадження і захист конкурентних відносин, обмеження монополізму в господарській діяльності мають стати одними з державних пріоритетів.

Господарсько-правове забезпечення в сфері економіки має бути спрямоване значною мірою не проти олігархів чи великих монополій загалом. Йдеться про вивільнення від за монополізованого захоплення ринку найважливіших видів продукції, яке відбулося за часів колишнього СРСР. Господарсько-правове забезпечення повинне вирішувати проблеми монопольної змови, монополії цін, проблеми сучасного поглинання монополістами слабших конкурентів. Крім того (що також важливо), правове забезпечення обмеження монополізму має бути систематизованим, достатнім та внутрішньо узгодженим.

Невирішеність зазначених та інших проблем й обумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання правового забезпечення захисту економічної конкуренції, юридичної відповідальності за її порушення, поширення монополістичної діяльності тією чи іншою мірою порушувалися в працях учених: А. Ю. Атаманова, А. Г. Бобкова, М. Д. Василенко, Б. В. Деревянко, Г. Д. Джумагельдієва, Р. А. Джабраїлова, Д. В. Задихайло, О. Р. Зельдіна, П. С. Матвеєва, В. С. Мілаша, А. О. Олефір, О. П. Подцерковного, В. А. Устименка, Б. В. Шуби, В. С. Щербини та ін.

Значно менше уваги зосереджено на питаннях організаційно-правового забезпечення, правового регулювання діяльності органів, що мають захищати економічну конкуренцію, за її порушення, здійснення монополістичної діяльності. Ще менше авторів системно підходять до досліджень з метою узгодження, правового забезпечення добросовісної конкуренції та боротьби з недобросовісною конкуренцією.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до Плану імплементації актів законодавства ЄС згідно з Загальнодержавною програмою розвитку конкуренції в Україні на 2014–2024 роки та Плану наукових досліджень ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» за темою: «Теоретико-методологічні засади становлення української державності і соціальна практика: політичні, юридичні, економічні та психологічні проблеми» на 2016–2020 рр. (ДР № 0113 U007698).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є виявлення сутності та теоретичне вирішення проблем правового забезпечення обмеження монополізму в господарській діяльності.

Для реалізації зазначеної мети, необхідно виконати такі *завдання*:

- розглянути поняття і категорії, що використовуються у дослідженні;
- проаналізувати природу олігархії в Україні та в країнах зі сталою ринковою економікою;
- дослідити витoki виникнення монополізму, причини його поширення, впливу на соціальні процеси. Розкрити сутність конфлікту інтересів;
- установити склад і структуру механізму правового забезпечення обмеження монополізму в господарській діяльності;
- з'ясувати зміст категорії нормативної моделі обмеження монополізму в господарській діяльності та організаційно-правових засобів реалізації відповідних нормативно-правових актів;
- визначити доцільність розробки комплексної програми вдосконалення правового забезпечення обмеження монополізму в господарській діяльності, демонополізації економіки;
- обґрунтувати зв'язок правового забезпечення обмеження монополізму в господарській діяльності з проблемами легалізації лобіювання законопроектів, посилення антикорупційного законодавства та підвищення відповідальності в сфері господарювання.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі правового забезпечення обмеження монополізму в господарській діяльності.

Предмет дослідження – правове забезпечення обмеження монополізму в господарській діяльності.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становлять системний, проблемоорієнтований підхід, загальнонаукові і спеціальні методи. До перших належать методи діалектики, системного аналізу, структуризації, методи експертних оцінок тощо; до других – методи моделювання організаційно-правових відносин, соціологічні, програмно-цільові методи, порівняльний та спеціально-юридичні методи. До таких відносяться формально-юридичний, порівняльно-правовий методи, методи державно-правового експерименту, судової статистики, тлумачення норм права та ін.

Соціологічні методи – методи соціологічних опитувань, анкетування, методи експертних оцінок, структуризації та ін. – сприяли з'ясуванню сутності правового забезпечення обмеження монополізму в господарській діяльності, дослідженню витоків виникнення монополізму, причин його поширення, впливу на соціальні процеси (підрозділи 1.2, 1.3, 2.1).

За допомогою методів системного аналізу та експертних оцінок, розкрито зміст та з'ясовано сутність правового забезпечення обмеження монополізму в господарській діяльності (підрозділи 1.1, 2.2). Методи моделювання організаційно-правових відносин, спільно з методами

експертних оцінок, використано під час визначення складу нормативної моделі механізму правового забезпечення обмеження монополізму в господарській діяльності (підрозділ 2.3).

Історичний метод сприяв дослідженню становлення та розвитку інституту правового забезпечення обмеження монополізму в господарській діяльності, а також розробці характеристики основних історичних етапів його розвитку (підрозділ 1.1).

Проблемоорієнтований підхід, методи структуризації, програмно-цільові методи використано при розробці, визначенні завдань цільової комплексної програми удосконалення правового забезпечення обмеження монополізму в господарській діяльності (підрозділи 3.1, 3.2).

Спеціально-юридичні методи також застосовано під час розробки пропозицій щодо удосконалення правового забезпечення обмеження монополізму в господарській діяльності. Порівняльно-правовий метод дав змогу здійснити порівняльний аналіз норм права, що регулюють питання розвитку антикорупційного законодавства щодо суб'єктів господарювання, здійснити порівняння правового забезпечення обмеження монополізму в господарській діяльності з антитрестовським законодавством, що діє в інших країнах (підрозділи 2.1, 2.3).

Нормативною базою дослідження слугували Конституція України, закони України, інші нормативно-правові акти з питань правового забезпечення обмеження монополізму в господарській діяльності, міжнародно-правові акти і акти національного законодавства з зазначених питань.

Емпіричну основу дослідження склали дані про практику функціонування правового забезпечення обмеження монополізму в господарській діяльності, а також архівні матеріали відповідних міністерств та інших органів виконавчої влади.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що виконана дисертація є одним із перших в Україні комплексних досліджень правовідносин стосовно особливостей обмеження монополізму в господарській діяльності. До найбільш важливих положень, які становлять наукову новизну, належать такі:

вперше:

- запропоновано поняття механізму правового забезпечення обмеження монополізму в господарській діяльності – це нормативна модель зазначеного процесу (обмеження монополізму в господарській діяльності), а також організаційно-правові засоби її реалізації;
- розкрито склад і структуру компонентів механізму правового забезпечення обмеження монополізму в господарській діяльності;
- запропоновано розробку комплексної програми вдосконалення правового забезпечення обмеження монополізму в господарській діяльності, демонополізації економіки;

– розроблено методологічні і методичні засади розробки комплексної програми вдосконалення правового забезпечення обмеження монополізму в господарській діяльності, до яких відносяться положення теорії системного аналізу, методи побудови «дерева цілей», методи експертних оцінок (метод Дельфі) тощо;

удосконалено:

– розуміння зв'язку правового забезпечення обмеження монополізму в господарській діяльності з проблемами легалізації лобіювання законопроектів, посилення антикорупційного законодавства та підвищення відповідальності вищих посадових осіб, депутатів за здійснення кадрової політики, прийняття управлінських рішень;

– окремі положення антикорупційного законодавства та законодавства про відповідальність юридичних осіб, зокрема, положень ст. 96-3 «Підстави для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру» розділу XIV-1 «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб»;

– формулювання положень ст. 27 «Обмеження монополізму в економіці». Запропоновано, на підставі обґрунтування загальновизнаної думки щодо негативного впливу олігархів на соціальні процеси, шкідливості монопольних утворень для економіки країни, викласти п. 4 вищезазначеної статті у такій редакції: «4. З метою усунення негативного впливу на конкуренцію, органи державної влади здійснюють стосовно наявних монопольних утворень заходи антимонопольного регулювання відповідно до вимог законодавства та заходи демонополізації економіки, передбачені відповідними законами, державними програмами, за винятком природних монополій»;

дістало подальшого розвитку:

– поняття нормативної моделі обмеження монополізму в господарській діяльності, під якою (моделлю) тлумачиться сукупність несуперечливих, узгоджених між собою нормативно-правових актів, що регулюють процеси демонополізації економіки, антимонопольного регулювання, контролю за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції; захисту інтересів суб'єктів господарювання, груп суб'єктів господарювання та споживачів від його порушень;

– обґрунтування комплексності нормативної моделі обмеження монополізму з погляду галузевої належності актів, які включаються до її складу. До складу згаданої моделі відносяться не тільки такі комплексні акти, як Закони України «Про захист від недобросовісної конкуренції», «Про захист економічної конкуренції», а й акти адміністративного («Про Антимонопольний комітет України», Кодекс України про адміністративні правопорушення), кримінального (антикорупційного) права тощо;

– розрізнення двох видів юридичної відповідальності стосовно обмеження монополізму в господарській діяльності: 1) відповідальності у вузькому сенсі; 2) відповідальності у широкому сенсі.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені у дисертаційному дослідженні висновки і пропозиції можуть бути використані у:

– *навчальному процесі* – при підготовці навчальних посібників і методичних рекомендацій, а також при викладанні курсів «Господарське право України», «Антимонопольне конкурентне право» (Довідка про використання результатів дисертаційного дослідження у навчальному процесі МАУП від 07.09.2021 р. № 12);

– *науковій роботі* – положення дисертації можуть стати базою для подальших наукових досліджень проблем правового регулювання обмеження монополізму в господарській діяльності (Довідка про використання результатів дисертаційного дослідження у подальшій науково-дослідній роботі МАУП від 22.09.2021 р. № 17);

– *правотворчій і практичній діяльності* – для удосконалення процесу розробки і реалізації господарсько-правових актів, що належать до забезпечення обмеження монополізму в господарській діяльності (Довідка від 15 вересня 2001 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота виконана здобувачем самостійно, з урахуванням останніх досягнень господарського права. Сформульовані у дисертації положення, висновки та пропозиції обґрунтовані на основі особистих досліджень автора.

Апробація результатів дослідження. Результати дисертаційного дослідження обговорено на засіданнях кафедри господарського та трудового права, на міжкафедральних круглих столах, а також оприлюднено на науково-практичних конференціях.

Публікації. За результатами проведеного дослідження, опубліковано 6 статей (одна з яких – у зарубіжному виданні) та 3 тез доповідей на науково-практичних та міжнародній науковій конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, логічно об'єднаних у 7 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 195 сторінок. Список використаних джерел налічує 247 найменувань і займає 17 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження; вказано на зв'язок роботи з науковою тематикою; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, сформульовано методологічну основу дослідження; висвітлено наукову новизну, науково-теоретичне та практичне значення одержаних

результатів; наведено відомості про апробацію результатів дослідження, структуру та обсяг дисертації.

Розділ 1 «Теоретико-методологічні засади обмеження монополізму в господарській діяльності» складається з двох підрозділів, у яких розкрито поняття і категорії, що використовуються у дослідженні, а також обґрунтовано, що проблема вдосконалення правового забезпечення обмеження монополізму в господарській діяльності є складною та потребує системного підходу у ході вирішення.

У підрозділі 1.1 *«Поняття і категорії, що використовуються у дослідженні. Природа олігархії»* розглянуто поняття і категорії, що використовуються у дослідженні. Особливу увагу зосереджено на поняттях «монополія», її видах (природна, адміністративна, економічна), «монополізм в господарській діяльності», «антимонопольне законодавство», «олігарх», «олігархічна сутність держави», «корупція», економічна, політична корупція, конфлікт інтересів, «непотизм», «кронізм», «клієнтелізм», «фаворитизм», «комплаєнс», юридична відповідальність за зловживання монопольним (домінантним) становищем на ринку у вузькому та широкому значеннях, тощо. Обґрунтовано авторські тлумачення сутності зазначених категорій. Зазначено, що в Україні відсутня національна ідея забезпечення економічної конкуренції при додержанні усіх вимог антимонопольного законодавства. Аргументовано, що конкуренція є найважливішим чинником становлення і функціонування здорового ринкового середовища. Особливо важливо це для України, яка тривалий час перебувала в складі СРСР, абсолютного монополізму. Доведено, що природа олігархії в Україні, на відміну від країн зі сталою ринковою економікою, – принципово інша. Вітчизняні олігархи постали в результаті розвалу соціалістичної системи, коли значна частина державного майна перейшла в їхню приватну власність. Вони продовжують ставитися до державного бюджету як до джерела підтримки бізнесу, подальшого свого збагачення. За таких умов засоби боротьби з олігархами, і насамперед, правові – мають бути також принципово іншими. З огляду на суспільну небезпеку монополізму, запровадження і захист конкурентних відносин, правове забезпечення обмеження монополізму в господарській діяльності, а отже, і господарсько-правовий захист конкуренції, мають стати одними з державних пріоритетів.

У підрозділі 1.2 *«Виникнення та поширення монополізму. Конфлікт інтересів»* досліджено витоки виникнення монополізму, причини його поширення, впливу на майже всі соціальні процеси і, передусім, на економіку. А для цього зазвичай вдаються до обмеження конкуренції через установлення імпорتنих мит і квот, низької ренти за видобуток корисних копалин, використання спеціальних тарифів на постачання електроенергії й газу споживачам, занижених розцінок за користування послугами державної залізниці та трубопроводів, установлення операційного контролю над держпідприємствами тощо. Зростає корупція у всіх верствах влади, триває

безперервно конфлікт інтересів. Цей конфлікт не є потенційним, а становить собою широке і глибоке корупційне явище. Воно є іманентною властивістю важливих державних рішень як в економічній, так і в політико-економічній сферах. Ці рішення приймаються в умовах реального конфлікту інтересів, що породжується корумпованими зв'язками всередині державного механізму, поширення таких явищ, як: призначення на посади своїх родичів та близьких, надання переваг та привілеїв своїм друзям (т. зв. непотизм, кронізм, клієнтелізм, фаворитизм тощо). Як результат, населення України платить дедалі більше за комунальні послуги, посилюються інфляційні процеси. Водночас одержувані олігархами надприбутки використовуються не для модернізації виробництва або створення енергетичної незалежності країни, а спрямовуються на їхні офшорні рахунки. Окрім прямих втрат, держава втрачає ще й від згаяних можливостей. Дослідження свідчать, що втрачаються мільярдні інвестиції, які не приходять в країну через штучні бар'єри, які збудували олігархи для недопущення зайвої конкуренції. Втрачені інвестиції – це також недоодержані нові робочі місця, більш високі зарплати вчителям, медичним працівникам, кошти на підвищення пенсій, а у результаті – недоодержані додаткові податки в бюджет, сплеск у зростанні економіки, який мав би стати неминучим при зростанні зарплат і пенсій. Тобто йдеться, по-перше, про важливість вирішення проблеми обмеження монополізму в господарській діяльності. По-друге, про комплексність цієї проблеми, необхідність застосування до її вирішення не тільки норм господарського, а й інших галузей права. Зокрема, конфлікт інтересів належить до адміністративних правопорушень, пов'язаних із корупцією, що у вітчизняному законодавстві регламентовано ст. 172-7 Кодексу про адміністративні правопорушення. По-третє, приналежність конфлікту інтересів до правопорушень, які безпосередньо пов'язані з корупцією, призводить до появи корупційних ризиків, – обумовлює потребу у залученні норм кримінального, антикорупційного законодавства. Усе це свідчить про складність проблеми обмеження монополізму в господарській діяльності та доцільність використання системного підходу при розробці правового забезпечення обмеження монополізму в господарській діяльності.

Розділ 2 «Системний підхід у побудові правового забезпечення обмеження монополізму в господарській діяльності» складається з трьох підрозділів, у яких досліджено становлення і розвиток законодавства щодо обмеження монополізму; проаналізовано діюче правове забезпечення обмеження монополізму в господарській діяльності та обґрунтовано доцільність побудови механізму забезпечення обмеження монополізму в господарській діяльності.

У підрозділі 2.1 *«Становлення і розвиток законодавства щодо обмеження монополізму»* досліджено антитрестове, антимонопольне законодавство. Розглянуто сутність Закону Шермана (1890 р). Проаналізовано становлення і розвиток антимонопольного законодавства. Зокрема, Господарський кодекс, Закони України «Про захист від

економічної конкуренції», «Про захист від недобросовісної конкуренції», «Про Антимонопольний комітет України», «Про природні монополії» та ін. Це також законопроект «Про запобігання загрозам національній безпеці, пов'язаних з надмірним впливом осіб, які мають значну економічну або політичну вагу в суспільному житті (олігархів)». Обмеження монополізму в господарській діяльності обумовлене припиненням зловживання монопольним становищем на ринку, недопущенням або припиненням неправомірних угод між суб'єктами господарювання, недобросовісної конкуренції тощо. До недобросовісної конкуренції відносять: неправомірне використання ділової репутації суб'єкта господарювання; створення перешкод суб'єктам господарювання у процесі конкуренції та досягнення неправомірних переваг у конкуренції; неправомірне збирання, розголошення та використання комерційної таємниці, а також інші дії, що суперечать правилам, торговим та іншим чесним звичаям у підприємницькій діяльності. Сукупність відповідних правових норм інтерпретовано як нормативну модель обмеження монополізму в господарській діяльності та припинення зловживання монопольним становищем на ринку. Запропоновано розглядати зазначену нормативну модель як складову механізму обмеження монополізму в господарській діяльності. Крім нормативної моделі, до складу цього механізму доцільно залучити організаційно-правові засоби її реалізації.

У підрозділі 2.2 «Організаційно-правові засоби реалізації нормативної моделі обмеження монополізму в господарській діяльності» зазначені засоби розглянуто як другу складову механізму правового забезпечення обмеження монополізму. Під організаційно-правовими засобами реалізації цієї нормативної моделі запропоновано розуміти спеціальні органи державного контролю за дотриманням антимонопольного законодавства. Акцентовано, що у всіх європейських країнах діють спеціальні державні органи, до завдань яких входить забезпечення контролю за дотриманням законодавства у галузі конкуренції та монополізму: відомство генерального директора з питань сумлінної торгівлі (Англія), Міністерство у справах споживачів та Рада з конкуренції (Франція), Федеральна економічна палата (Австрія). У США функціонує Федеральна торгова Комісія (ФТК). В Україні з метою запобігання монополізації товарних ринків, зловживанню монопольним (домінантним) становищем, обмеженню конкуренції, державний контроль за концентрацією суб'єктів господарювання здійснюють органи Антимонопольного комітету України.

До організаційно-правових засобів реалізації нормативної моделі обмеження монополізму в господарській діяльності слід віднести суди. Розгляд справ про порушення у галузі конкуренції та монополізму, а також захисту справ споживачів здійснюється зазвичай адміністративними судами, спеціальними судами та загальними (загально-цивільними) судами. Спеціальні суди діють в Англії (Суд у справах обмежувальної практики Великобританії), Швеції (Суд у ринкових справах) тощо. В Україні, згідно з процесуальним

законодавством, справи у спорах, що виникають з відносин, пов'язаних із захистом економічної конкуренції, обмеженням монополізму в господарській діяльності, захистом від недобросовісної конкуренції, зокрема у спорах, пов'язаних з оскарженням рішень Антимонопольного комітету України, а також справи за заявами органів Антимонопольного комітету України з питань, віднесених законом до їх компетенції, віднесено до юрисдикції господарських судів. Запропоновано, з метою побудови ефективної системи обмеження монополізму в господарській діяльності, захисту економічної конкуренції, продовжити спеціалізацію судів і суддів у відповідній сфері. Для цього слід додати до юрисдикції вже утвореного Вищого суду з питань інтелектуальної власності функції розгляду справ з обмеження монополізму в господарській діяльності, захисту економічної конкуренції. Адже в Україні у складі Верховного Суду досить успішно діє судова палата щодо захисту прав інтелектуальної власності, а також пов'язаних з антимонопольним та конкурентним законодавством.

У підрозділі 2.3 «Питання вдосконалення діяльності Антимонопольного комітету України» підкреслено, що станом на 1992 р. українська економіка була не тільки плановою, а й суцільно монополізованою, величезним міжгалузевим конгломератом. Цей конгломерат через холдинги та субхолдинги (якими виступали головні та територіальні управління міністерств) здійснювали повний контроль та управління сферою виробництва і розподілу (замість продажу) продукції, товарів у всій державі. З прийняттям перших нормативно-правових актів з лібералізації економіки, утворення перших організаційно-правових засобів реалізації з нормативної моделі обмеження монополізму, що зароджувалася (а це були структури з приватизації підприємств, їх комплексів), суб'єкти господарювання мали б діяти вже в ринкових умовах. Йдеться про Комітет з економічної реформи Верховної ради України, введення посади міністра з роздержавлення власності та розвитку підприємництва, створення відділу з роздержавлення власності та розвитку підприємництва апарату КМУ, а також запуск Антимонопольного комітету України. Однак стара вертикаль влади, що створювалася з метою суцільної монополізації економіки, досить швидко перелаштувалася. Однак замість того, щоб забезпечити сталий розвиток інститутів приватної власності та конкуренції, перетворитися у арбітра-суддю з захисту конкуренції, влада допустила розвал соціалістичної економіки, посприяла переходу значної частини державного майна у власність декількох наближених до неї осіб, перетворенню їх у олігархів. Вони продовжують ставитися до державного бюджету як до джерела збагачення. Їхній бізнес значною мірою пов'язаний з російським, особливо з нафтогазовим, і вони залежні від РФ. Проблема олігархів, олігархічної сутності нашої держави є реальною, дійсною і надсуттєвою. Важливими засобами вирішення цієї проблеми є забезпечення дійсної незалежності державного органу захисту конкуренції – органів Антимонопольного комітету, а також удосконалення Закону України «Про запобігання загрозам національній безпеці, пов'язаних з надмірним впливом

осіб, які мають значну економічну або політичну вагу в суспільному житті (олігархів)». Запропоновано заходи з посилення незалежності АМКУ, а також сформульовано відповідні пропозиції з удосконалення вищезазначеного Закону.

Розділ 3 «Напрями вдосконалення правового забезпечення обмеження монополізму в господарській діяльності» складається з двох підрозділів, у яких розглянуто проект цільової комплексної програми вдосконалення механізму правового забезпечення обмеження монополізму в господарській діяльності, а також сформульовано пропозиції щодо вдосконалення положень законопроекту «Про запобігання загрозам національній безпеці, пов'язаних з надмірним впливом осіб, які мають значну економічну або політичну вагу в суспільному житті (олігархів)».

У підрозділі 3.1 *«Методичні положення щодо розробки комплексної програми вдосконалення механізму правового забезпечення обмеження монополізму»* обґрунтовано, що розробка цільової комплексної програми (ЦКП) удосконалення механізму правового забезпечення обмеження монополізму могла б розглядатися як один із шляхів вирішення відповідної проблеми. Ця ЦКП повинна містити два блоки: блок удосконалення нормативної моделі обмеження монополізму в господарській діяльності, а також блок удосконалення організаційних засобів реалізації цієї моделі. Йдеться про внесення змін до Господарського кодексу України, Законів «Про захист від економічної конкуренції», «Про захист від недобросовісної конкуренції», «Про Антимонопольний комітет України» та ін. Зазначено, що прийнятною є висловлена у літературі думка про те, що ідея підвищення конкурентоспроможності, зокрема малого та середнього бізнесу, має пронизувати Господарський кодекс; усі його положення повинні працювати на реалізацію цієї мети. Саме це могло би стати головним напрямом удосконалення, модернізації цього нормативно-правового акту, узгодження його з європейськими стандартами, забезпечило б відповідність Господарського кодексу світовим тенденціям.

Запропоновано внутрішньоблокове узгодження нормативних положень обмеження монополізму в господарській діяльності з нормами щодо припинення зловживання монопольним становищем на ринку, недопущення або припинення неправомірних угод між суб'єктами господарювання, недобросовісної конкуренції тощо. Щодо вдосконалення організаційно-правових засобів реалізації нормативної моделі, запропоновано вдосконалити положення щодо юридичної відповідальності суб'єктів господарювання у напрямі стимулювання дій, орієнтованих на нарощування конкурентоспроможності підприємств.

У підрозділі 3.2 *«Пропозиції щодо вдосконалення положень законопроекту «Про запобігання загрозам національній безпеці, пов'язаних з надмірним впливом осіб, які мають значну економічну або політичну вагу в суспільному житті (олігархів)»* зазначено, що цей закон мав би бути спрямований на вирішення проблеми подолання олігархічної сутності нашої

держави. Проблема олігархів, олігархічної сутності України є реальною, дійсною і надважливою. Закон про олігархів повинен підсилювати їхню відповідальність, оскільки вони мають порівняно більше можливостей для підкупу влади, здійснення інших вищезазначених небезпечних діянь. Суспільна небезпека олігархів щодо підкупу зростає пропорційно росту згаданих можливостей, загрожуючи національній безпеці. Закон про олігархів мав би підсилювати юридичну відповідальність за підкуп. Саме тому цей закон повинен стосуватися більш широкого кола можновладців, розширювати перелік суспільно небезпечних діянь олігархату, що підлягають покаранню. До таких діянь слід віднести лобіювання законопроектів, нецільове спрямування, використання, розкрадання коштів держбюджету, забезпечення призначення своїх ставлеників тощо. Запропоновано закріпити в законі про олігархів заходи щодо відміни рішень, прийнятих на угоду олігарху з наступним покаранням відповідних службовців і самого олігарха. Закон про олігархів повинен: 1) визначати подальшу долю управлінських рішень (законопроектів, про призначення (обрання) на посаду), прийнятих на угоду (в інтересах) олігархам. Такі рішення повинні класифікуватися як дефектні (нікчемні) з усіма наслідками, що випливають з цього; 2) передбачати покарання за прийняття пролобійованого олігархом закону за призначення на посаду особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, висунутої олігархом (за умови прийняття цим посадовцем рішень (або здійснення певних дій) в інтересах олігарха). Каратися повинні і сам олігарх, і ті, хто приймав закон, і призначений на посаду. Щодо подальшої долі т. зв. дефектних (нікчемних) управлінських рішень, зокрема і щодо призначень, то має бути передбачена їх відміна, а також повинна відшкодуватись шкода, якої зазнало суспільство внаслідок запровадження дефектного рішення.

ВИСНОВКИ

У **висновках** сформульовано найбільш суттєві результати та положення дисертаційного дослідження, наведено теоретичні узагальнення й запропоновано нове вирішення наукового завдання щодо правового забезпечення обмеження монополізму в господарській діяльності, зокрема:

1. Розглянуто й уточнено поняття і категорії, що використовуються у дослідженні. Удосконалено визначення сутності категорій «монополія», «монополізм в господарській діяльності», розуміння видів монополії (природна, адміністративна, економічна), «антимонопольне законодавство», «олігарх», «олігархічна сутність держави», «корупція», економічна, політична корупція, «непотизм», юридична відповідальність за зловживання монопольним (домінантним) становищем на ринку, комплаєнс тощо.

2. Доведено, що природа олігархії в Україні, на відміну від країн зі сталою ринковою економікою, – принципово інша. Досліджено витоки виникнення монополізму, причини його поширення, впливу на майже всі

соціальні процеси і, насамперед, на економіку. Обґрунтовано ознаки олігархічної сутності держави. Остання, з метою підтримки олігархів, зазвичай вдається до обмеження конкуренції через установлення імпорتنих мит і квот, низької ренти за видобуток корисних копалин, використання спеціальних тарифів на постачання електроенергії й газу споживачам, занижених розцінок за користування послугами державної залізниці та трубопроводів, установлення операційного контролю над держпідприємствами тощо. Акцентовано про зростання корупції у всіх верствах влади.

3. Розгляд сутності конфлікту інтересів в умовах олігархії засвідчив, що цей конфлікт не є потенційним, а представляє собою широке і глибоке корупційне явище. Воно є іманентною властивістю важливих державних рішень як в економічній, так і в політико-економічній сферах. Ці рішення приймаються в умовах реального конфлікту інтересів, що породжується корумпованими зв'язками всередині державного механізму, поширення таких явищ, як: призначення на посади своїх родичів та близьких, надання переваг та привілеїв своїм друзям (т. зв. непотизм, кронізм, клієнтелізм, фаворитизм тощо). Як результат, населення України платить дедалі більше за комунальні послуги, посилюються інфляційні процеси. Водночас одержувані олігархами надприбутки використовуються не для модернізації виробництва або створення енергетичної незалежності країни, а спрямовуються на їхні офшорні рахунки. Окрім прямих втрат, держава втрачає ще й від згаяних можливостей. Дослідження свідчать, що втрачаються мільярдні інвестиції, які не приходять в країну через штучні бар'єри, які збудували олігархи для недопущення зайвої конкуренції. Втрачені інвестиції – це також недоодержані нові робочі місця, більш високі зарплати вчителям, медичним працівникам, кошти на підвищення пенсій, а отже, – недоодержані додаткові податки в бюджет, сплески у зростанні економіки, які мали б стати неминучими за умови зростання зарплат і пенсій. Наведене свідчить, по-перше, про важливість вирішення проблеми обмеження монополізму в господарській діяльності. По-друге, про комплексність цієї проблеми, необхідність застосування до її вирішення не тільки норм господарського, а й інших галузей права. Конфлікт інтересів належить до адміністративних правопорушень, пов'язаних із корупцією, що у вітчизняному законодавстві регламентовано ст. 172-7 Кодексу про адміністративні правопорушення. По-третє, приналежність конфлікту інтересів до правопорушень, які безпосередньо пов'язані з корупцією, призводить до появи корупційних ризиків, що обумовлює потребу у залученні норм кримінального, антикорупційного законодавства. Усе це свідчить про складність проблеми обмеження монополізму в господарській діяльності та доцільність використання системного підходу при розробці правового забезпечення цієї проблеми.

4. Дослідження складу і структури механізму правового забезпечення обмеження монополізму в господарській діяльності засвідчило, що сам механізм включає нормативну модель (сукупність відповідних правових норм)

цього обмеження, а також організаційно-правові засоби її реалізації. Це спеціальні органи державного контролю за дотриманням антимонопольного законодавства, а також суди. Розгляд справ про порушення у галузі конкуренції та монополізму, а також захисту справ споживачів здійснюється адміністративними судами, спеціальними та загальними судами. Запропоновано, з метою побудови ефективної системи обмеження монополізму в господарській діяльності, захисту економічної конкуренції, продовжити спеціалізацію судів і суддів у відповідній сфері. Для цього слід додати до юрисдикції вже утвореного Вищого суду з питань інтелектуальної власності, функції розгляду справ з обмеження монополізму в господарській діяльності, захисту економічної конкуренції. Адже в Україні у складі Верховного Суду досить успішно діє судова палата щодо захисту прав інтелектуальної власності, а також пов'язаних з антимонопольним та конкурентним законодавством.

5. Установлено доцільність розробки комплексної програми вдосконалення правового забезпечення обмеження монополізму в господарській діяльності, демонополізації економіки. Обґрунтовано, що ця ЦКП повинна містити два блоки: блок удосконалення нормативної моделі обмеження монополізму в господарській діяльності, а також блок удосконалення організаційних засобів реалізації цієї моделі. Йдеться про внесення змін до Господарського кодексу України, Законів «Про захист від економічної конкуренції», «Про захист від недобросовісної конкуренції», «Про Антимонопольний комітет України» та ін. Прийнятною є висловлена у літературі думка про те, що ідея підвищення конкурентоспроможності, зокрема малого та середнього бізнесу, має пронизувати Господарський кодекс; усі його положення повинні працювати на реалізацію цієї мети. Саме це могло б стати головним напрямом удосконалення, модернізації цього нормативно-правового акту, приведення його до європейських стандартів, забезпечило б відповідність Господарського кодексу світовим тенденціям. Запропоновано внутрішньоблокове узгодження нормативних положень обмеження монополізму в господарській діяльності з нормами щодо припинення зловживанням монополієм становичем на ринку, недопущення або припинення неправомірних угод між суб'єктами господарювання, недобросовісної конкуренції тощо. Стосовно вдосконалення організаційно-правових засобів реалізації нормативної моделі, доцільно вдосконалити положення щодо юридичної відповідальності суб'єктів господарювання у напрямі стимулювання дій, спрямованих на нарощування конкурентоспроможності підприємств.

6. Обґрунтовано зв'язок правового забезпечення обмеження монополізму в господарській діяльності з проблемами легалізації лобіювання законопроектів, посилення антикорупційного законодавства та підвищення відповідальності вищих посадових осіб, депутатів за здійснення кадрової політики та прийняття управлінських рішень.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Озерянська С. І. Господарсько-правове забезпечення добросовісної конкуренції та боротьба з недобросовісною конкуренцією // Європейські перспективи. 2017. № 4. С. 119–123.
2. Озерянська С. І. Концептуальні засади розробки господарсько-правового забезпечення обмеження монополізму // Європейські перспективи. 2018. № 4. С. 119–123.
3. Озерянська С. І., Юлдашев О. Х. Закон про олігархів – засіб «запобігання загрозам національній безпеці» або фікція? // Наше право. 2021. № 4. С. 60–69.
4. Озерянська С. І. Про системний підхід до розробки правового забезпечення обмеження монополізму // Dictum Factum. 2021. С. 77–81.
5. Озерянська С. І. Діджиталізація проведення торгових розслідувань і нормативна модель обмеження монополізму в господарській діяльності // Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління. 2021. № 6. С. 190–197.
6. Ozeryanska Svitlana. systematization of monopolies as a condition for effective legal limitation of monopolism // Evropský politický a právní diskurz. European political and law discourse. 2021. No 4. С. 131–135.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Озерянська С. І. Щодо посилення відповідальності суб'єктів господарювання за порушення конкурентного права // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції для студентів та професорсько-викладацького складу. Київ: МАУП, 2020. С. 27–29.
8. Озерянська С. І. До питання про механізм правового забезпечення обмеження монополізму // Сучасний стан та перспективи розвитку правової науки України в умовах сьогодення: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції для студентів та аспірантів. Київ, 2021. С. 210–213. URL: https://files.duit.edu.ua/uploads/%D0%A1%D0%B0%D0%B9%D1%82/3_%D0%9D%D0%90%D0%A3%D0%9A%D0%90/all-ukrainian-internet-conferences/all-ukrainian-conference-28-10-2021.pdf.

АНОТАЦІЯ

Озерянська С. І. Правове забезпечення обмеження монополізму в господарській діяльності. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 – господарське право, господарсько-процесуальне право. – ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом». – Київ, 2021.

Економічна конкуренція забезпечує становлення і функціонування здорового ринкового середовища. Запровадження і захист конкурентних відносин є одним з державних пріоритетів. Господарсько-правове забезпечення обмеження монополізму в господарській діяльності має бути спрямоване, як правило, взагалі, а проти монопольного захоплення великими монополіями ринку певного товару, реалізації послуг. Це забезпечення повинне також вирішувати проблеми монопольної змови, монополії цін, проблеми поглинання монополістами слабших конкурентів. Правове забезпечення (нормативна модель) обмеження монополізму в господарській діяльності має бути систематизованим, достатнім та внутрішньо узгодженим. Ефективність нормативної моделі обмеження монополізму може бути виміряна ступенем сприятливості ринкового становища для суб'єктів господарювання, наявності достатнього правового поля для прийняття рішень з питань розвитку і захисту економічної конкуренції, зокрема, демонополізації економіки, антимонопольного регулювання, контролю за узгодженими діями, концентрацією; ефективністю контролю за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції; захисту інтересів суб'єктів господарювання, груп суб'єктів господарювання та споживачів від його порушень. Механізм правового забезпечення обмеження монополізму повинен передбачати також і організаційно-структурні засоби реалізації вищезгаданої нормативної моделі. Розгляд зазначених складових механізму правового забезпечення обмеження монополізму дає змогу їх не тільки систематизувати, а й виявити достатність правового регулювання їх діяльності, пов'язати положення відповідних нормативно-правових актів з метою підвищення рівня їх узгодженості, а отже, й ефективності.

Ключові слова: економічна конкуренція, здорове ринкове середовище, захист конкурентних відносин, господарсько-правове забезпечення, механізм правового забезпечення обмеження монополізму, організаційно-структурні засоби реалізації нормативної моделі.

ABSTRACT

Ozeryanska S. I. Legal support for the restriction of monopolism in economic activity. – *Qualified scientific work on the rights of the manuscript.*

Thesis for the candidate of law degree by specialty 12.00.04 – economic law, economic and procedural law. – PJSC «Higher education institution «Interregional Academy of Personnel Management». – Kyiv, 2021.

Economic competition ensures the formation and functioning of a healthy market environment. Introduction and protection of competitive relations is one of the state priorities. Economic and legal support for the restriction of monopoly in

economic activity should be directed, as a rule, in general, and against the monopolistic capture of large monopolies of the market of a particular product, the sale of services. This provision should also solve the problem of monopoly collusion, price monopoly, the problem of monopolists absorbing weaker competitors. Legal support (normative model) of restriction of monopoly in economic activity should be systematized, sufficient and internally coordinated. The effectiveness of the regulatory model of monopoly restriction can be measured by the degree of favorable market position for businesses, the availability of sufficient legal framework for decision-making on development and protection of economic competition, including demonopolization of the economy, antitrust regulation, control over concerted actions, concentration; the effectiveness of control over compliance with legislation on protection of economic competition; protection of the interests of economic entities, groups of economic entities and consumers from its violations. The mechanism of legal support for the restriction of monopoly should also include organizational and structural means of implementing the above regulatory model. Consideration of these components of the mechanism of legal support for the restriction of monopoly allows them not only to systematize, but also to identify the adequacy of legal regulation of their activities, to link the provisions of relevant regulations to increase their consistency and therefore efficiency.

Key words: economic competition, healthy market environment, protection of competitive relations, economic and legal support, mechanism of legal support for restriction of monopoly, organizational and structural means of realization of normative model.

Наклад 100. Папір офсетний. Ум.-др. арк. 0,9.
Підписано до друку 24.11.2021. Замовлення 395.

Надруковано в «МП Леся».
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи серія ДК № 892 від 08.04.2002.

«МП Леся»
03148, Київ, а/с 115.
Тел./факс: (066) 60-50-199, (068) 126-49-26
E-mail: lesya3000@ukr.net